

BİR DÜŞÜNME BİÇİMİ OLARAK ARİSTOTELES ÖNCESİ ŞARTLI YAPILAR*

Hülya ALTUNYA**

Ayşe ŞAVKLIYILDIZ***

ÖZET

Klasik mantığın kurucusu Aristoteles'tir. Ancak günümüzdeki şekliyle tüm mantık sistemini Aristoteles'in bizâtihi kendisine atfetmek doğru olmayabilir. Dolayısıyla mantığın tarihini ve konularını inceleyen çalışmalar, Aristoteles'ten başlatılamayacağı gibi, Aristoteles'le birlikte de sonlandırılmaz. Bu sebeple, klasik mantığın konularından herhangi birinin gelişimi üzerine yapılacak tüm çalışmalar, Aristoteles öncesi dönemlerden başlatılmalı ve Aristoteles sonrası dönemlerdeki karşılıkları ile ele alınarak irdelenmelidir. Klasik mantığın konularından şartlı kıyasların informel şekilde Aristoteles öncesi dönemlerde kullanılıp kullanılmadığı sorusunun cevabı da, Aristoteles'ten önce mantığın potansiyel anlamda hazırlığının yapıldığı Antikçağ Grek çevresi incelenerek tespit edilebilir. Burada bulunan bazı felsefi iddia ve tartışmalarda Aristoteles'le birlikte sistemleşen mantık kurallarına uyulduğu görülür ve mantığın temel konusu olan kıyasın uygulama alanlarından, yani beş sanattan örnekler bulunur. Bu çalışmada söz konusu örneklerin tespiti yapılacak, bu örneklerin klasik mantık kurallarına hangi oranda uygun olduğu, tartışma-ikna sanatlarında, sıklıkla hangi sebeplerle kullanıldığı ve şartlı kıyasların mantık sistemine dâhil olmadan önce bir düşünme biçimi olarak kullanılıp kullanılmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Antikçağ, Şartlı düşünme, Kıyas, Sofistler, Klasik Mantık.

(Conditional Structures as a Form of Thought Before Aristotle)

ABSTRACT

The classical logic is founded by Aristotle. However, it may not be fair to attribute the today's entire logic system to Aristotle's logic. Therefore the study of the history and subjects of logic cannot be started from Aristotle, and also, cannot be ended with Aristotle. For this reason, it would be necessary that all studies on the development of any topic of the classical logic should be initiated from pre-Aristotelian period and elaborated with their responses in post-Aristotelian period. Similarly, the answer to the question on whether the conditional syllogisms of classical logic are informally used or not in the pre-Aristotelian period, can be retained from the antiquity Greek round, where the potential preparation of the pre-Aristotelian logic existed. Note that in some of the philosophical claims and discussions that are provided here, the rules of logic that systemized by Aristotle have been applied, and some examples of the application areas of syllogism, namely from the "five arts" are incorporated. Moreover, identifying the related examples, examining if these examples are appropriate or not to the classical logic rules, issues on how often the discussion-persuading arts are used, and if a form of thinking before conditional syllogisms are incorporated into the logic system are used or not are discussed in this study.

Keywords: Antiquity, Conditional thinking, Syllogism, Sophists, Classical Logic.

* Bu çalışma 4331-YL1-15 proje numarası ile Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen "İbn Sînâ Mantığında Şartlı Kıyaslar" başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümü üzerine yapılan düzenleme ve ilaveler neticesinde oluşturulmuştur.

** Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı öğretim üyesi

*** Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı öğretim elemanı

'Düşünme üzerine düşünme'nin başlangıcı hakkında düşünölmeye başlandığında, mantıksal düşünmeyle mantığın menşei birbirinden ayrılarak ele alınır. Her ne kadar 'başlangıç' üzerine oluşturulan her üst-anlatının, ister istemez mitik bir yapıya dönüşmesi engellenemeyebilirse de, yine de 'mantıksal düşünmenin ve mantığın nasıl ortaya çıktığı' sorusu üzerinde düşünölmeye devam edilir. Açıkçası mantıksal düşünmenin başlangıcını tam olarak belirlemek mümkün olmasa da, günümüze ulaşan metinlerden hareketle düşünmenin insanın varoluşuyla birlikte başladığı söylenebilir. Buna karşılık mantığın bir bilim olarak kendisinden söz edilmesi, onu kurgulayan ancak 'yöntem' olarak kabul eden Aristoteles'ten çok sonradır. Aristoteles'in inşa ettiği mantıksal düşünme ve ona dair yazdığı eserler (*Organon*), kendinden önceki dönemlerin mantıksal düşünme biçimleriyle çeşitli açılardan ilişkilendirilebilir. Özellikle Sofist düşünme biçimine karşı olan Aristoteles'in yöntem olarak mantığı, aklın 'çelişmezlik ilkesi' üzerinden kurgulanırken, ne şartlı yapılarla ne de diyalektik düşünme biçimiyle oluşan bir mantık değil, zorunlu doğru sonuç veren akıl yürütmelerinden ibarettir.

Oysaki Aristoteles öncesi gerek doğa filozoflarında ve Sofistlerde gerekse de Platon'da, olasılıkları bildiren şartlı önermeler veya onlardan yapılan argümanlar, sıklıkla başvuru olan bir düşünme biçimidir. Belki de düşünmenin doğasına uygunluğu nedeniyle, bu filozoflar tarafından şartlı düşünme biçiminin kullanıldığı söylenebilir. Ancak Aristoteles, kavramları tek bir varlığı gösteren öncüllerle yapılan akıl yürütmelerinin geçerli ve tutarlı olduğunu öne sürerken, aslında o, şartlı yapıları kullanarak savunulan felsefi düşünceye karşıdır. Dolayısıyla onun felsefi düşüncesiyle mantığı arasında doğrudan bir bağ olduğu açığa çıkmaktadır. İşte bu makalede Aristoteles mantığında kuramsal olarak yer almayan şartlı düşünme biçiminin, onun kendisinden önce nasıl kullanıldığı ve döneminin felsefi düşüncesiyle bu yapının arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılacaktır. Ayrıca şartlı düşünme biçiminin hem doğa filozoflarında ve Sofistlerde hem de Platon'daki örneklerinin, mantık biliminin inşasına ne tür bir katkı sağladığı ele alınmaya çalışılacaktır.

Mantıksal düşünmenin varlığının, mantık biliminden çok daha önce zihinsel bir işlem olarak yapılmakta olduğu felsefi metinler aracılığıyla bilinmektedir.¹ Bunun örneklerini, Antikçağ'a ait felsefi metinlerde var olan akıl yürütmelerinde görmekteyiz. Antikçağ'da yapılan bu akıl yürütmelerinin çoğunluğunda evreni anlamlandırma çabası içerisindeki filozofların çıkarımlarının, sonradan sistemleşmiş olan günümüz mantığının

¹ Anton Dumitriu, *History of Logic*, Vol. I, Abacus Press, Bükreş, 1975, ss. 5-9.

kurallarıyla çatışmadığı söylenebilir. Ancak buradan formel mantığa ait kaidelerin tamamına uygun çıkarımların yapıldığı anlaşılmalıdır. Anlaşılması gereken, dönemin meşhur filozoflarından Ksenophanes (M.Ö. 570-480), Herakleitos (M.Ö. 535-475), Parmenides (M.Ö. 510-460), Zenon (M.Ö. 490-430), Empedokles (M.Ö. 490-430) gibi evreni anlama ve anlamlandırma gayesi taşıyanların düşünme biçimlerindeki mantıksal geçerliliklerdir.

Mantığın menşei hakkında bilgiye ulaşabildiğimiz Antikçağ'a ait fragmanlarda, şiirsel dilde veya diyalektik (dialogos) dilde, şartlı yapıdaki çıkarımlara rastlanmaktadır. Burada şartlı yapılardan kasıt, daha sonraki dönemlerde Klasik Mantık olarak isimlendirilecek olan bilim dalının ana konusu olan kıyas çeşitlerinden birine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda dönemin şekillenmekte olan dil anlayışı içerisindeki söz konusu yapılar, Antikçağ filozofları tarafından kullanılarak Klasik Mantığa da kaynak teşkil etmektedir. Şiirsel dilinde, şartlı yapıları kullanan Antikçağ filozoflarından Ksenophanes'e ait örnek fragmanlardan biri şu şekildedir:

“Elleri olsaydı öküzlerin, atların ve arslanların, yahut resim ve iş yapabilselerdi elleriyle insan gibi, atlar atlara, öküzler öküzlere benzer, tanrı tasvirleri çizerler ve vücutlar yaparlardı, her biri kendinin şekli nasıl ise ona göre... Habeşler tanrılarının kara ve basık burunlu, Trakyalılar ise mavi gözlü ve kızıl saçlı olduklarını söylerler.”²

Homeros-Hesiodosçu mitik yapıdaki çok tanrılı inancı reddeden Ksenophanes, aynı zamanda onların insan biçimci tanrı anlayışlarına da karşı durarak rasyonelleştirilen bir tanrı inancından söz eder. Tanrı'nın en üstün ve mükemmel varlık olduğunu savunan Ksenophanes,³ insan biçimci tanrı anlayışını reddedişini gerekçelendirerek yukarıdaki çıkarımı yapmış ve çıkarımı yaparken şartlı düşünme biçimini kullanmıştır. Burada ilahiyat rasyonelleştirilirken bilimsel düşünmeden de faydalanılmaktadır. Zira aşkın bir kavram, görünen evrendeki varlıkların kavramlarıyla eşdeğer kabul edilirse, yani bu kavramın gösterileniyle fenomenal varlıkların kavramının gösterileni aynı sayılırsa, her varlık türü, aşkın olanı rasyonel olarak tasavvur edemediğinden, kendisinin benzerini tanrı ilan eder. Ksenophanes

² Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Cinius-Sosyal Yay., İstanbul, 2014, s. 61.

³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt: 1, İBÜ Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 168. Ayrıca Ksenophanes, olağanüstü aktif bir zihin, bütünüyle aynı olan “Tek Tanrı”dan söz ederken, aslında biçimselleşmekte olan zihninde ‘aynı’ kavramını oluşturmakla ‘özdeşlik’i ima etmektedir. Sadık Türker, *Aristoteles, Gazzali ile Leibniz’de Yargı Mantığı*, Dergâh Yay., İstanbul, 2002, s. 25-26.

şartlı yapıda olasılığı dile getirirken, aslında hiciv yoluyla böyle bir inancın 'olmazlığına' işaret etmektedir.

Öte yandan evrende zıtlıklar arasında işleyen harmoniyi, akli bir sezgiyle keşfetmekten yana olan Herakleitos ise diyalektik düşünme biçimiyle ve metaforik kelimelerle varlığı anlaşılır kılmaya çalışır. Ona göre üzerinde düşünülen varlık, esasında zıtların ahenkli ve ölçülü bir uyumundan ibarettir. "Güneş, ölçülerini aşmayacaktır. Eğer (güneş) böyle yapacak olursa, Ernyes'ler, adaletin yardımcıları onu bulup çıkartarak cezalandıracaktır."⁴ Şartlı yapıyla ifade edilen bu düşünme biçiminde, önce açık bir şekilde sonuç belirtilmekte, diğer taraftan eğer sonucun karşıt halinin gerçekleşebileceği düşünülürse de, ölçülülüğün devamını garanti edenlerin bulunduğu dile getirilmektedir. Yine "bilmek"le "bilgelik" arasındaki ayrıma dikkat çeken Herakleitos; "Çok bilmek akli eğitmez. Eğer eğitseydi, Hesiodos, Pythagoras, Ksenophanes ve Hekaitos'u eğitirdi."⁵ şeklindeki şartlı çıkarımıyla, önce sonucu söylemektedir. Daha sonra sonucun karşıt hali düşünülürse, ortaya çıkan durum gerçeklikle uyuşmadığından, en başta ifade edilen yargının kendiliğinden doğru olacağı ispatlanmaktadır. Şu halde Herakleitos'un kendi görüşlerinin doğruluğunu denetlemek üzere karşıt halini alarak onun yanlışlığını gösterdiğini, yani tam anlamıyla olmasa da bir anlamda saçmaya indirgeme yoluyla ispata yöneldiğini söyleyebiliriz.

Düşünce ve varlığın özdeşliğini, yani aynılığını, kabul eden Parmenides, bu akıl ilkesini biçimsel bir düşünmeyle ifade eder. Açıkçası doğayı ve varlığı şiirsel bir dille *Doğa Hakkında* adlı eserinde ele alan Parmenides, şartlı yapıdaki çıkarımlarıyla, varlığa dair bu akıl ilkesini biçimsel olarak dile getirir:

"Madem hâlihazırda vardır evren; hemhal, sürekli... Ne tür bir doğuş arayacaksın ki ona? Hangi minvalde gelişmiş olabilir? Var olan, olmayandansa, ne söz etmene izin vereceğim senin, ne de düşünmene, zira söz edilebilir değil, ne de düşünülebilirdir 'yoktur'. Hangi zorunluluk onu çağırmış olabilir, sonra ya da önce hiçlikten fıskırmaya? Böylece ya bütünüyle hazır olması zorunludur ya da olmaması. Ne de inanç kudreti izin verecek var olmayandan meydana gelmesine bir şeyin kendinden öte, bu sebepten, ne oluşa icazet vermiştir Dike, ne de bozuluşa bırakmak suretiyle zincirleri, bilakis sıkı sıkıya tutmaktadır onları, bunun eleği ise şudur: Varlık ya da

⁴ Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s. 73.

⁵ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt:1, s. 179.

yoktur; ayrıştırıldı öyleyse, sanki zorunlu birini bir kenara atması düşünülemez ve isimsiz diye, değildir zira bu yol, diğerini ise o halde zorunlu kabul etmesi hazır ve gerçek olarak. Nasıl öyleyse hazır olabilir var olan? Nasıl varlığa gelebildi? Zira eğer varlığa geldiye, yoktur, ya da eğer günün birinde yazgılıysa var olmaya... Böylece oluş sönüktür ve bilinemezdir bozuluş..."⁶

Parmenides, evrenin varlığa gelişiyile ilgili ihtimalleri sıralamış ve bir şeyden veya bir şey tarafından var edilenin var eden olamayacağını ifade etmiştir. Konumuz bağlamında dikkat çekici olan ise fikrini kendi içinde tartışırken sıklıkla bitişik ve ayrık şartlı formda kullandığı önermelerdir. Böylelikle Parmenides'in ifadelerinin bitişik yahut ayrık şartlı kıyaslar formuna getirilme imkânı doğmuştur. Şöyle ki: "Evren hâlihazırda ve sürekli olarak varsa, onda bir doğuş aranamaz. Evren hâlihazırda ve sürekli olarak vardır. Onda bir doğuş aranamaz." Bitişik şartlı bir kıyas formuna getirdiğimiz bu alıntıda, bitişik şartlı önermenin önbişeni istisna edilmiş ve sonuç ardbişenin aynı olarak elde edilmiştir.

Zıtlıkları paradoksal ifadelerle dile getiren Elealı Zenon'un, on dört paradoksundan bugüne ulaşan sekizinde, düşünmede biçimselliğin geliştirilerek şartlı ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz. Paradoksların genel yapısı düşünüldüğünde, ihtimaller dâhilinde gerçekleşmesi muhtemel durumlar ve bunların karşıt yahut çelişikleri alınır. Bu akıl yürütmelerle de ihtimallerin geçerliliği tespit edilmeye çalışılır. İşte bu ihtimallerin ifade edilip, onaylanmasında veya reddedilmesinde, fikrin dille en kolay aktarımı olan şartlı yapılara başvurulur. Bu durum Zenon'un uzay paradoksuyla örneklendirilebilir. Zenon'un uzay paradoksunda, uzayın var olduğunu ve tüm varlıkların uzayda bulduklarını kabul edersek, uzayın nerede olduğu sorusunu cevaplamak mümkün gözükmemektedir. Yani her varlık uzayda ise ve uzayın kendisi de bir gerçeklik ise onun da başka bir uzaya ihtiyaç duyacağı açıktır. Bu sonuç bizi "O halde uzay gerçekte var değildir." hükmüne götürür. Bu durumun paradoksal yapısını yine şartlı bir ifadeyle anlatan Zenon, "Yer diye bir şey varsa ne içinde bulunuyor?"⁷ sorusuna verilecek cevabı bilmediğini de belirtmiştir.

Zenon'un bir başka ünlü paradoksu ise fizik ve felsefenin, matematiğin kavramlarıyla örneklendirilerek anlatıldığı; en hızlı varlığın en yavaşa yetişemeyeceğini iddia eden Akhilleus hakkındadır. En yavaş olanın önde başladığı bir yarışta, diğerinin hızı ne oranda fazla olursa olsun, sonlu

⁶ Parmenides, *Doğa Hakkında*, Çev. Gurur Sev, Pinhan Yay., İstanbul, 2015, s. 27.

⁷ Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s. 97.

bir zamana karşılık gelecektir ve bu sonlu zaman içerisinde aradaki farkın azalması mümkün iken, kapanması imkânsızdır.⁸ Bölme, çizgi ve nokta gibi matematiksel kavramların kullanıldığı bu paradoksların çıkış noktası; 'eğer zaman sonluysa' veya 'eğer mekân sonluysa' kabulüdür ve bölme yapıldığında sonsuz bir sayısal büyüklükle karşılaşılır. Daha açık bir ifadeyle hareketin bir duyu yanılması olduğunu ispatlamak üzere paradokslarla, birer şartlı düşünme biçimi oluşturulmuştur. Çünkü şartlı yapıya sahip ifadelerde zihin ihtimallerin tamamını düşünür, bazılarını itiraz eder, bazılarını ise onaylar. Her ne kadar Aristoteles, Zenon'un bu diyalektik düşünüşünde, sayısal büyüklüğün fiziğe, yani hareketin var olup olmamasına uygulanmasını, mantıksal olarak hatalı bulsa da ("*Zeno's reasoning, however, is fallacious*"),⁹ yine de onun şartlı yapılarla ifade ettiği diyalektik düşünme biçimi, mantık biliminin oluşum aşaması açısından değerlidir.

Düşüncelerini şiirin diliyle ifade eden Empedokles, varlığın toplamının sabit olduğu ve nesnelerin varlığının kökeninde dört unsurun bulunduğu ve onların akli olarak bilinebildiği hususunu, şartlı düşünme biçimini kullanarak anlatmıştır: "Var olmayandan meydana gelme olamaz asla, yapılmamış ve işitilmemiş var olanın yok olması, nereye konulmuşsa orada olacaktır daima."¹⁰ Açıkçası bu fragmanda yokluktan varlığın ortaya çıkmayacağı, karşının saçmalığı gösterilerek ileri sürülmektedir. Ayrıca Parmenides'in aksine değişim ve hareketin varlığını, varlıkların tek değil, birden çok olduğunu savunan Empedokles, bu görüşlerini şu şekilde ifade eder:

"Nasıl çoklardan bir tek biliyorsa bitip yetişmesini ve yine bir tek ayrılınca nasıl çoklar çıkıyorsa, öylece doğmaktadır ve sürekli değil onlar için yaşama, nasıl değişir dururlarsa hiç kesilmeden, öylece hareketsiz kalırlar çevre içinde daima."¹¹

Bu örnek ilk bakışta her ne kadar bir şartlı düşünme örneği gibi gözükmese de, irdelendiğinde akıl yürütme içerisinde şartlı yapıların olduğu anlaşılır. Şöyle ki, bu cümlede, 'çoklar çıkıyorsa bir tek ayrılmıştır' ve 'hiç kesilmeden değişir dururlarsa, çevre içinde daima hareketsiz kalırlar' şeklinde iki farklı şartlı önerme vardır. Burada varlığın kökeninin akli olarak bilinebilirliği, biçimselleşen bir mantıksal düşünmeyle açıklanmaktadır.

⁸ W. T. Jones, *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yay., İstanbul, 2006, s. 40-41.

⁹ Aristotle, *Physics*, The Basic Works of Aristotle, Trans. A. J. Jenkinson, Ed. Richard Mckeon, The Modern Library, New York, 2001, s. 335.

¹⁰ Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s. 118.

¹¹ Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s. 119.

Gelinen bu noktada biçimsel yapıdaki Aristoteles mantığına, dilsel düzeyde en önemli katkının Sofistler tarafından yapıldığı söylenebilir. Zira ikinci dönem Yunan aydınlanmasında belagat ve ikna sanatının en açık örnekleri, bu dönemdedir. Gerek Sofistlerin (M.Ö. 5. yy.) ve gerekse de Sokrates'in (M.Ö. 469-399) diyalektik yöntemi, hitabeti ve kavram analizini kullanmaları, Aristoteles mantığının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Sofistler, Tanrı, varlık, bilgi gibi konuların varlık, dil ve düşünce bağlamında analizini yaparken herkes tarafından doğru kabul edilen bir yargının olmayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir ifadeyle önermelerde yargı, kavramsal ve dilsel boyutta nesnel olarak bilinemeyeceğine göre, nesnel bir şekilde de kabul edilmesi beklenemez.

Sözgelimi çok sayıda eseri olduğu söylenmesine rağmen, hakkında doğrudan neredeyse hiçbir kaynağa ulaşmanın mümkün olmadığı ilk dönem Sofistlerinden Protagoras'a göre (M.Ö. 481-420), nesnel bir yargıyla, tanrıların var olup olmadıkları ve şekilleri hakkında herhangi bir şey iddia edilmesi doğru değildir. Bunun sebebi ise tanrılar hakkında duyularla bilgi elde edilememesi ve insan hayatının bu tür bir araştırma için oldukça kısa olmasıdır.¹² Bilginin göreliliği olduğunu ve anlık duyulara bağlı olarak algılanabileceğini savunan Protagoras, şeylerin ölçüsünün bireysel olarak insan olduğunu ifade ederek,¹³ bu ölçünün değişkenliğine vurgu yapmış ve Sofist geleneğiyle çelişmeyecek kesin bilgi elde etmenin imkânsızlığını savunmuştur. Onun şüphecilik her ne kadar göreliliğe de zemin hazırladığı söylenebilir. Protagoras'ın bilginin duyularla algılanması ve duyuların göreliliğiyle ilgili ifadesi şartlı bir düşünme biçimiyle karşımıza çıkmaktadır:

"Herhangi bir şey bana nasıl görünüyorsa benim için öyledir, sana nasıl görünüyorsa senin için de öyle... Üşüyen için rüzgâr soğuktur, üşümeyen için ise soğuk değildir."¹⁴

Sofist düşüncenin görelilik anlayışı, şartlı düşünme biçimiyle ifade edilmektedir. Her konuda birbirine zıt iki düşüncenin kabulünü mümkün gören bu yaklaşımda, aslında kavramların tümel bir tarzda bilinebilirliğine karşı durulmaktadır. Dolayısıyla varlık ve düşünce boyutunda tümellik

¹² "Tanrılara gelince, ne onların var oldukları, ne var olmadıkları, ne de ne şekilde olduklarını biliyorum; çünkü bu konuda bilgi edinmeyi engelleyen çok şey vardır: onların duyularla algılanmamaları, insan hayatının kısalığı." Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s. 442.

¹³ "Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olmalarının ve var olmayanların var olmamalarının." Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 441.

¹⁴ Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s. 202.

yerine, bireyselliği esas alan Sofistler, dilsel olarak bitişik veya ayrık şartlı yapılar kullanarak olasılıkları dile getirmektedirler. Bu düşünme biçiminin farklı örneklerine Platon'un, Sokrates-Protagoras ve Hippokrates tartışmasını anlattığı metninde, Protagoras'ın Sokrates'i ikna etmek veya söylediğinin imkânsızlığını gösterebilmek için kullandığı şartlı önerme yapılarında da rastlanmaktadır.¹⁵

Protagoras'tan sonra Sofist düşünceye en çok katkı sağlayan filozof kuşkusuz Gorgias (M.Ö. 483-376)'tır. Empedokles'in öğrencisi olan ve beş sanattan biri olan retorığı ondan öğrenden Gorgias'ın, en önemli felsefi itirazı ise varlık konusundadır: "Hiçbir şey var değildir, var olsaydı bile bilinemezdi, bilinebilseydi bile başkasına anlatılamazdı."¹⁶ cümlesiyle kısaca özetlenen bu itiraz, Sofistik düşüncenin karakteristik yapısını açıkça ifade etmektedir. Şu halde Sofistik felsefenin temelinde, şartlı argümanlarla oluşturulan bir düşünme biçiminin olduğu söylenebilir. Buradan yola çıkarak onun varlık eleştirisinin ispatını Ahmet Arslan şöyle açıklamıştır: Eğer hiçbir şeyin var olmadığını reddediyorsak, onun varlığını kabul ediyoruz demektir ki; bu durumda bir şeyin ya var olacağı, ya var olmayacağı ya da var olanla olmayan arasında olacağı ihtimalleri doğar. Var olmayan zaten var olmadığı için var olması mümkün değildir. Var olan olamaz, çünkü var olanın ya ezeli olması, ya bir şeyden meydana gelmiş ya da her ikisinin de olması gerekmektedir. Ezeli olması mümkün değildir, çünkü ezeli olması, sınırsız olması, sınırsız olması ise yersiz olması anlamına gelir. Çünkü yeri olan şey kendini çevreleyen başka bir şeye ihtiyaç duyar ki, bu durumda sınırsız olamaz. Kendi kendini çevreleyemeyeceği için de, kendini çevreleyen şeyle birlikte varlığın en az iki olması gerekir ki, bu saçmadır. Var olanın bir şeyden meydana gelme ihtimali de yoktur, çünkü bu kabul edildiği takdirde bir başka varlık oluşturucunun daha kabul edilmesi gerekecektir ki, bu da saçmadır. Var olanın hem ezeli, hem de bir başka maddeden meydana geldiğini savunmak ise iki çelişigi aynı anda savunmak anlamına gelir ki, bu da saçmadır. Bu durumda var olanın mevcut olmadığı kabul edilmelidir. Ayrıca var olanın bir olması mümkün değildir, çünkü var olanın bir büyüklüğü vardır ve büyüklüğü olan her şey bölünebilirdir. Bu durumda tek olamaz. Var olan çok da olamaz. Çünkü çokluk birlerin birleşmesiyle mümkündür ki, bu durumda bir yoksa çok da yoktur. Var olan var olanla olmayanın karışımı da değildir, çünkü bu

¹⁵ Platon, *Protagoras*, Çev. Şazi Kösemihal, MEB Yay., İstanbul, 1997, s.7; Plato, *Complete Works, Protagoras*, Ed. John M. Cooper, Cilt: 1, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1997, 312c, s. 750.

¹⁶ Walther Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s. 205.

saçmadır. Bu durumda var olan yoksa hiçbir şey var değildir.¹⁷ Gorgias'ın ilk tezi, yani varlık tartışması, onun yukarıdaki cümlesi üzerinden yürütülebilecek basit bir şartlı akıl yürütmedir. Bu açıklamanın dilsel anlamda başka bir yapıyla ifade edilmesi ise oldukça güçtür.

Gorgias'a ait ikinci tez, yani düşünme tezi ise şu şekilde açıklanabilir: Herhangi bir şey var olsa bile bilinmeyeceğinden, zihnin kavramlarının gerçek olmadığı kabul edilirse, gerçekler düşünülemez. Düşünülen şey var değilse, var olmayan düşünülendir. Çünkü düşünülenin varlığı açıktır ki, geriye kalan tek alternatif budur. Bu durumda varlık ve gerçeklik düşünülebilir şeyler olamayacaktır. Ancak düşünülen her şeyin gerçek olmadığı da açıktır. Öyleyse gerçek, düşüncenin konusu değildir ve düşünce tarafından bilinemez. Gorgias'ın düşünce ve bilginin bilinse bile aktarılamayacağı yönündeki görüşü ise şu şekilde ispat edilir: Var olan şeyler duyularla algılanır ve her duyunun algı alanı farklıdır. Ancak aktarım ve iletişim aracı olan dil, duyularla bağlantılı olarak işlev görmez. Gözle görülenler görme yetisine hitap ederken, dil için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Dil duyu organlarından farklıdır ve onları temsil edemez.¹⁸ Böyle bir şey mümkün olsaydı, dilin doğrudan duyularla bağlantılı olduğu kabul edilmeliydi ancak bu saçmadır.

Gorgias'ın yukarıda yer alan akıl yürütmeleri, belirsiz olduğu ve basamaklarında bazı boşluklar barındırdığı gerekçesiyle eleştirilmiş olsa da, söz konusu akıl yürütmelerin tamamının şartlı düşünme biçimiyle yapıldığı söylenebilir. Bu akıl yürütmelerde kullanılan bazı ön kabuller ve bağlar düşünme biçimini şartlı yapıya dönüştürmüş ve ihtimallerin tamamı hakkında sorgulamalar gerçekleştirilerek ikna amacı taşımışlardır. Sofistlerin farklı bilgi anlayışlarının ifadesi, şartlı düşünme biçimiyle dile aktarılmıştır. Öte yandan Aristoteles'in her insanın sadece bilmek için bilgi sahibi olması gerektiği yönündeki görüşüne karşın, Sofistler, işe yarar olduğu sürece bir şeyin bilgi olabileceğini ve işe yaradığı sürece bunun salt bilgi değil, aynı zamanda bir sanat olacağını savunur. Görelî ve pragmatik bir bilgi anlayışını benimseyen Sofistlerin, şartlı düşünme biçimine de istenen yöne düşünceyi kolaylıkla sevk ettiği için sıklıkla başvurdukları söylenebilir. Çünkü dilde kullanılan şartlı yapılar, hitabeti güçlendirdiği gibi, düşünceyi yönlendirir ve iknayı kolaylaştırır.

Burada Aristoteles tarafından faydacı bilgi anlayışının ve Sofistik felsefenin reddedilmesine karşın, şartlı düşünme biçiminin ister istemez kullanıldığından söz edilebilir. Her ne kadar Aristoteles şartlı yapılardan

¹⁷ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt: 2, İBÜ Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 46-47.

¹⁸ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt: 2, s. 47-48.

kuramsal olarak *Organon*'da bahsetmese de, onun da ihtiyaç olunca eserlerinde bu yapıyı kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Aslında Aristoteles tarafından reddedilen Sofistik anlayışın daha yoğun bir şekilde şartlı düşünme biçimini kullandığı ifade edilebilir. Bu durum ise Aristoteles'in Sofistlere yönelik söz konusu eleştiri ve itirazları bağlamında değerlendirildiğinde makul görünmektedir. Sokrates ve Platon felsefesini hazırlayan Sofistlerde şartlı düşünme biçimiyle ilgili bahsi geçen örneklerin benzerleri yapı bakımından daha düzgün şekilde Sokrates'te de karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Platon'un *Sofist* diyalogundan yapabileceğimiz çıkarımlar şartlı yapılara örnek teşkil edecektir:

"Sandalet ihtiyacım olsaydı, sen de bana sandalet yapayım diye kösele verseydin, benim bunu kabul etmem gülünç kaçardı."²⁰ Sokrates.

"...Evet, eğer insan evcil bir hayvansa öyle. Şimdi şu tezlerden birini seç: ya evcil hayvan diye bir şey bulunmadığını ya da bulunduğunu, ama insanın dışında bulunduğunu ve de insanın yabancı olduğunu kabul et yahut da insanın evcil olduğunu ama insan avı diye bir şeyin bulunmadığını söyle."²¹

Platon'un *Sofist* diyalogunda geçen yukarıdaki ifade hem bitişik şartlı, hem de ayrık şartlı önermelerden oluşmaktadır. İnsanın evcil bir hayvan olduğunun kabul edilmesi, onu zorunlu olarak evcil hayvan yapacaktır. Bu cümle aynı zamanda Aristoteles'in 'akıl ilkeleri' olarak kabul edilen mantığın/düşünmenin ilkeleri şeklinde adlandırılan üç temel prensipten ilkinde yani 'özdeşlik ilkesine' işaret etmektedir. Bilginin temeli olarak görülen ve diğer iki akıl ilkesinin de kaynağı olan özdeşlik ilkesine göre A, A'dır. Yani bir şey ancak kendisidir ya da kendisi ise kendisidir. İkinci önermede istenen evcil hayvan diye bir şeyin bulunduğunun yahut

¹⁹ Aristoteles'in farklı eserlerindeki şartlı yapılara örnekler için bkz. Aristotle, *Categories*, The Basic Works of Aristotle İçinde, s. 19-20; Aristotle, *Posterior Analytics*, The Basic Works of Aristotle İçinde, s. 151.

²⁰ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 77. "Eğer mantıksızlık etmek istemiyorsak av sanatını iki bölüme ayırmamız gerekir." Bu önermeden de anlaşılacağı üzere mantıksızlık etmek istememenin şartı, av sanatını iki bölüme ayırmayı zorunlu kılmıştır. Söz konusu önerme "ise" bağıyla kurulduğu için bitişik şartlı bir önermedir.

²¹ Platon, *Sofist*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 2000, ss. 20-30. "Balık avcılığı bir sanat mıdır ya da eğer sanat değilse onu nasıl bir faaliyet türü olarak görebiliriz?"; "...Bu metodun amaçlarından bir şey anlıyorsak eğer onun burada yapacağı şeyin, düşünceyi hedef alan arındırmayı belirlemek ve bunu bütün diğer arındırmalardan ayırmak olduğunu görürüz. "Kötülüğün ruhun bir uyumsuzluğu, bir hastalığı olduğunu söylersek doğru bir söz söylemiş oluruz." Platon, *Sofist*, ss. 22-36.

bulunmadığının seçilmesinin gerekliliği ve diğer tüm durumların dışarıda bırakıldığı ifade ise ayrık şartlı önerme formuna bir örnektir. Hakiki ayrık şartlı önermelerde yapılan bölme ve sınıflama için tüm ihtimaller verildikten sonra, bunun dışında başka bir olasılığın kalmadığı durumlar ifade edilir. Bunu örnek üzerinden açıklayacak olursak, bir hayvan için evcil olmak ve olmamak haricinde, bahsi geçen konu üzerinde başka bir ihtimal yoktur. Ayrıca evcil olduğunun kabulü, evcil olmadığını, evcil olmadığını kabulü de evcil olduğunu zorunlu olarak imkânsız hale getirir. Buna göre kavramın özsel olarak ikiye bölünmesiyle, birbirine karşıt iki kavram oluşturulmakta ve biri doğrulanırken diğeri reddedilmektedir. Böylece Herakleitos ve Zenon'da olduğu gibi diyalektik düşünme biçimiyle, şartlı önermelerden şartlı çıkarımlar yapılarak olasılıklı doğrulardan söz edilmektedir.

Adeta *Organon*'daki mantıksal düşünmenin habercisi olan Sokrates, mantığın, informel anlamda temelini atmıştır. Bilindiği üzere tartışma-ikna sanatları ve akli çıkarımlar, mantığın temel konuları arasında yer almaktadır ve bu konularla ilgili çalışmaların gelişme göstermesi Aristoteles'ten önceye dayanmaktadır. Bu dönemler için dikkat çeken mantıksal yöntem; diyalektiktir. Diyalektiğin mantık bilimi içerisindeki yerinin ne olduğu, her ne kadar günümüze ulaşan mantık tartışmalarında dahi ele alınıyor olsa da, onun mantığa ait olduğu noktasında herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.

Bu bağlamda Klasik Mantıkta öncül adı verilen birden çok önermeyle, sonuç adı verilen bir önerme arasında, mantıksal bakımdan geçerli bir ilişki kurmaya, 'kıyas', öncüllerinden en az birisi şartlı önermelerden oluşan çıkarıma ise, 'şartlı kıyas' adının verildiğine değinilebilir. Doğru bilgiye ulaşmayı amaçlayan mantığın en temel konusu olan kıyas²² ve onun türlerinden şartlı kıyasla diyalektik, yani Sokratik yöntem, arasındaki ortak nokta, bilinen ya da ön kabul olarak zihinde yer alan bir bilgiden hareketle başka bir bilgiye ulaşma amacı taşımasıdır. Şartlı kıyasta da, kişiden, öğretim metotları için araç olarak kullanılmasının yanı sıra, verilen bir bilgiden ya da öncüllerde belirtilmiş bir kayıttan hareketle, doğru bilgiyi elde etmesi beklenir. Diyalektiğin tez ve antitezleri sentezleyen bilgiler üzerindeki sürekli gelişmeyi temsil eden bir düşünme biçimi olması, mantığın ise tüm düşünme biçimleriyle ilgilenen ve temelde düşünme biçimlerini düzenlemeyi hedefleyen bir alet/giriş ilmi olması, onları ortak

²² Klasik kıyas, üç terimden oluşan bir yapıdadır. Bu yapı, hakikatin kesin bir dille ispatlanma yöntemidir. Mustafa Yeşil, "The Study of Language and The Main Difference Between Grammar and Logic in al-Farabi's Philosophy", fls Dergisi, Sayı: 22, 2016, (423-439), s. 435.

bir paydada buluşturmaktadır. Diyalektiğin, kişileri bir bilgi yahut kabulle, başka bir bilgiye ulaşmaya yönlendirdiği dikkate alındığında, verilmiş önermelere dayanarak, zihnin zorunlu olarak bunlardan sonuç çıkarması şeklinde tanımlanan kıyastan faydalanması anlamlı olur.

Platon'un diyalektik için nihai hedef olarak gördüğü şey, varsayımları birer hareket noktası kabul ederek, doğruluğunu ispatlamak için başka hiçbir bilgiye ihtiyaç duymayan kesin bir ilkeye ulaşmaktır.²³ Bunun için ise bilginin ortak olan özellikleri ve ayrıldıkları noktalar olmak üzere bölümlenmesi gerekmektedir. Ona göre doğru olan bölme ise ikilidir. Platon için bir tanımın yapılması bile cinsin bir alt türüne bölünebilmesiyle mümkündür. Çünkü cins, türüne göre cinstir. Ancak konumuz açısından asıl dikkat çekilmesi gereken nokta, bölmenin (dikotomi), bir araya gelmesi mümkün olmayan zıtlıkları bölmeye, yani ayırmaya, dayanmasıdır. Bu nitelik özellikle ayrık şartlı önerme ve kıyaslarla büyük benzerliğe sahiptir. Nasıl ki, dikotomide aynı anda var olması mümkün olmayan ve biri gerçekleştiğinde diğerinin gerçekleşme olasılığı kalmayan durumlar varsa, ayrık şartlı önermelerde de aynı anda geçerli olması mümkün olmayan ve birinin kabulünün diğerinin reddini zorunlu olarak ortaya çıkardığı durumlar kastedilir.²⁴

Sözgelimi "Ya güneş vardır, ya gecedir." önermesinde güneşin varlığı onaylandığı takdirde, gecenin var olmadığı sonucu zorunlu olarak ortaya çıkar ya da güneşin var olduğu reddedildiği takdirde, gecenin var olduğu kabul edilmiş olur.²⁵ Aslında Platon'un bölme yaparak diyalektik yöntemde kullandığı şartlı argümanların, geometri kaynaklı olduğu ve bu, geometride kullanılan kesin bilgi elde etme formlarının felsefeye aktarılmış hali olduğu söylenmektedir.²⁶ Nitekim ön kabullerin tamamı uygun bir şekilde var olduğunda, yapılacak çıkarımların kesin bilgi vereceği gerçeğiyle, şart bağlarıyla yapılmış sınırlama içerisinde şartlı yapı ve düşünme biçimlerinin kesin ve zorunlu bilgiyi ortaya çıkaracağı gerçeği arasında tam bir örtüşme mevcuttur. Bu noktada bizim kanaatimiz, diyalektik için kullanılan ve Platon'un felsefesinin tamamına etki eden bölme anlayışının, şartlı yapılara ve şartlı düşünme biçimine de uygulanabilir olduğudur. Söz konusu

²³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt: 2, s. 335. Platon'un dikotomi/bölme anlayışı için bkz. Platon, *Diyaloglar, Sofist*, 235b; *Şölen*, 205; *Devlet Adamı*, 262, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 2000.

²⁴ Aristoteles tarafından da bu, üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkesiyle ortaya koyulmuştur. Aristotle, *Metaphysics*, The Basic Works of Aristotle İçinde, s. 738-739.

²⁵ Ayrık şartlı kıyasın formlarındaki geçerlilik değerleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Kreeft, *Socratic Logic*, St. Augustine's Press, Indiana, 2010, ss. 290-293.

²⁶ Wincety Lutoslawski, *The Origin and Growth of Plato's Logic*, London, 1897, s. 208.

örtüşmeyi diyaloglardaki örnekler üzerinden incelemek mümkündür. Dolayısıyla sonraki dönemlerde şartlı kıyas olarak isimlendirilen yapıya, Antikçağ'a ait kaynaklarda diyalektik yöntemde yer verildiği ve sıklıkla, bu amaç için kullanıldığı tespit edilmektedir. Özellikle Platon'un *Parmenides* diyalogu incelendiğinde, çok sayıda şartlı çıkarımın yapıldığı görülmektedir:

“Selam Kephalos, yapabileceğimiz bir şey varsa söyle... Benzemez olanların benzer, benzer olanların benzemez olması olanaksızsa, çok şeyin var olması olanaksızdır değil mi?... Benzerlikten pay alanlar ne kadar pay alıyorlarsa o kadar benzer, benzemezlikten pay alanlar ne kadar pay alıyorlarsa o kadar benzemez, her ikisinden de pay alanlar o kadar her ikisi de olmazlar mı?... O zaman bir şey ideaya benziyorsa, o ideanın benzer kılındığı ölçüde o ideanın kendisine benzetilene benzer olmaması olanaklı mıdır?”²⁷

Bölünmüş bitişik şartlı formdaki önermeler, soru kalıbında ifade edilmiştir. Muhatabı ikna etme amaçlı kullanılan şartlı yapıların tamamı, doğrudan kabulü ifade etmez. Aksine belki de ikna gücünü arttırabilmek için yapılan ve tüm ihtimalleri içerisinde bulunduran sorular sorularak muhatap, istenilen fikre yönlendirilmek üzere çaresiz bırakılır. Metodun daha etkili olmasının sebebi ise, elde edilmek istenen sonucun bizzat muhatap tarafından dile getirilmesine imkân vermesidir. Burada kullanılan teknik ise diyalektik yöntemdir. Sorular sorularak uygulanan diyalektikte amaç, muhatabı istenen fikre yönlendirebilmek olmakla birlikte, aynı zamanda bunun muhatap tarafından yapılacak çıkarımlarla ifade edilmesini sağlamaktır. Bu noktada diyalektiğin şartlı yapıları kullanarak daha güçlü hale geldiği göz ardı edilmemelidir. Nitekim şartlı ifadeler belirli bir kayıtla anlamı sınırlarken, sonucu zorunlu hale getirmektedir.

²⁷ Platon, *Parmenides*, Çev. Saffet Babür, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2014, ss. 31-41; Platon'un diyaloglarındaki şartlı önerme örnekleri için bkz. Platon, *Protagoras*, ss. 7-12; *Symposion*, (Şölen), Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 2000, ss. 11-37; Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çeviren: Erman Gören, Kabalcı Yay., İstanbul, 2006, ss. 35-53; *Kratylos*, Çev. Suad Baydur, MEB Yay., İstanbul, 1989, ss. 10-16; “Eğer beni oraya götüreceksen olursan buna bir mazeret bulma işi sana kalmış demektir...Eğer başka bir şey için geldiyse onu sonraya bırak.” Platon, *Symposion*, (Şölen), s. 11-12; “Şayet şans eseri buralara yabancı olsaydım, büyüdüğüm yerin ağzıyla, tarzıyla konuşsaydım, belki beni hoş görürdünüz” Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 35; “Prodikosun dediğine göre bu mesele üzerine hiç eksiksiz bilgi edindiren elli drakhmelik dersini dinlemiş olsaydım, senin de adların doğruluğu üzerine hakikatin nasıl olduğunu öğrenmene hiçbir engel olmazdı” Platon, *Kratylos*, s. 10; “Kesmenin ve kesilmenin tabii tarzına uygun olarak ve bu iş için yaradılmış bir şeyle kesmek istersek, bu işi başaracak ve doğru olarak yapacağız.” Platon, *Kratylos*, s. 16.

Görüldüğü gibi bazı kıyas çeşitlerine dâhil edilebilecek olan ve tamamıyla ikna amaçlı kullanılmış şartlı yapıdaki önermelere, Platon'da sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak sonraki dönemlerde daha üstün ve temel kabul edilen ayırık şartlı önerme yapısından (ya...ya da...) ziyade, bitişik şartlı önermeler kullanılmaktadır. Henüz sistemleşmemiş olan şartlı önerme ve kıyas formlarından bitişik şartlı olanların günlük dilde kullanımının daha yoğun olmasıyla basitçe açıklanabilir olan bu durum, yine de şartlı yapıların pragmatik anlamda kullanımı açısından Antik dönem günümüzden ayıran bir özelliktir.

Sonuç olarak verilen örneklerden anlaşıldığı üzere Antikçağ'ın felsefi zemininde gerçekleşmiş tartışmalar, sonraki dönemlerde gerçekleşen tartışmalara kaynaklık etmiş ve bu durum çok çeşitli bilim dallarını etkilemiştir. Mantık ise etkilenen bu bilim dallarından yalnızca biridir. Antikçağ'a ait çıkarımları her ne kadar şartlı düşünme biçimi bağlamında değerlendirip örneklendirmiş olsak da, mantık biliminin diğer konularının da, Antikçağ metinlerinden örneklendirilmesi mümkündür. Evren ve varlık odaklı problemlerin tamamında, bazı akıl yürütmelerine başvurulduğu, bunlardan mantığın genel kaidelerine uygun çıkarımlar yapıldığı tespit edilebilir. Ancak burada asıl dikkat çekici olan bu akıl yürütmelerinde, neredeyse tüm filozoflarda şartlı düşünme biçiminin kullanılmış olmasıdır. Tartışma, onaylama veya reddetme amaçlı olarak kullanılan bu düşünme biçimine ait yapılar, dilbilgisel olarak değerlendirildiğinde, iddiaların daha güçlü bir şekilde ifade edilmesini sağlamıştır. Bu yüzden, felsefi anlamda, şartlı düşünme biçimi günümüze ulaşan en eski kaynaklarda dahi bulunmaktadır.

İşte mantığın kurucusu Aristoteles, bu düşünme biçimlerinden çeşitli açılardan istifade etmiştir. Her ne kadar onun mantığının belkemiği, tümdengelimli kıyas olsa ve şartlı kıyastan söz etmese bile, bu yapıları kendisinin de kullandığı görülmektedir. Öte yandan bir çıkarım metodu olarak Aristoteles'in sistemleştirdiği kıyasın örneklerine, söz konusu dönemlerde özellikle ontoloji, epistemoloji gibi metafizik tartışmalarda yer verilmesi, kıyasın ve çeşitlerinin birer düşünme biçimi olarak Aristoteles öncesi dönemlerde zaten uygulanmakta olduğuna işaret etmektedir. Öyle ki şartlı kıyaslardan Antik dönemde yararlanıldığı ve bu kıyasların bir şartlı düşünme biçimi olarak filozoflar tarafından tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum Aristoteles'in, şartlı önermelerin ve kıyasın bulucusu olma ihtimalinin olmadığı anlamına gelebilir. Burada ele alınan örnekler, şartlı düşünme biçiminin form kazanmış nihai haline her zaman uygun olmayabilir. Öyleyse denilebilir ki, şartlı kıyas ve önermeler, her ne kadar Aristoteles tarafından sistemli bir şekilde Klasik Mantık konuları arasında

Hülya ALTUNYA - Ayşe ŞAVKLIYILDIZ

dâhil edilmemiş olsa da, kendisinden önceki dönemlerde, filozoflar tarafından ikna ve tartışma sanatları içerisinde bir düşünme biçimi olarak informel şekilde kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aristotle, *Metaphysics, The Basic Works of Aristotle* İçinde, Trans. A. J. Jenkinson, Editor: Richard McKeon, C.D.C. Reeve, The Modern Library, New York, 2001.
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt: 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011.
- Barnes, Jonathan, *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, Çeviren: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Cevzici, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2014.
- Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çeviren: Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Dumitriu, Anton, *History of Logic, Volume-I*, Abacus Press, Bükreş, 1975.
- Herakleitos, *Fragmanlar*, Çeviren: Cengiz Çakmak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Jones, W. T., *Batı Felsefesi Tarihi*, Çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Kranz, Walther, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çeviren: Suad Y. Baydur, Cinius-Sosyal Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kreeft, Peter, *Socratic Logic*, Saint Augustine's Press, Indiana, 2010.
- Lutoslawski, Wincety, *The Origin and Growth of Plato's Logic*, London, 1897.
- Parmenides, *Doğa Hakkında*, Çeviren: Gurur Sev, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Plato, *Apology, Complete Works* İçinde, Editor: John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1997.
- Plato, *Protagoras, Complete Works* İçinde, Editor: John M. Cooper, Cilt: 1, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1997.
- Plato, *Republic VI, Complete Works* İçinde, Editor: John M. Cooper, Cilt: 1, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1997.
- Plato, *Sophist, Complete Works* İçinde, Editor: John M. Cooper, Cilt: 1, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1997.
- Platon, *Devlet Adamı, Diyaloglar* İçinde, Çeviren: Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2000.
- Platon, *Kratylos*, Çeviren: Suad Baydur, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Platon, *Parmenides*, Çeviren: Saffet Babür, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2014.

- Platon, *Protagoras*, Çeviren: Şazi Kösemihal, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Platon, *Sofist*, Çeviren: Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2000.
Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çeviren: Erman Gören, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Platon, *Symposion*, (*Şölen*), Çeviren: Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2000.
- Yeşil, Mustafa, "The Study of Language and The Main Difference Between Grammar and Logic in al-Farabi's Philosophy", *flsf Dergisi*, Sayı: 22, 2016, (423-439).

